

Jorge Luis Borges

A KABALA

Scholz László fordítása

Hölgyeim és uraim!

A kabalának nevezett sokféle – s nemegyszer egymásnak ellentmondó – tan egy olyan fogalomból ered, amely a nyugati gondolkodásmódunktól teljesen idegen: a szent könyv fogalmából. Erre azt lehet mondani, hogy van azért egy hasonló fogalmunk: a klasszikus könyv. Azt hiszem, hogy Oswald Spengler és a DER UNTERGANG DES ABENDLANDES, tehát A NYUGAT ALKONYA segítségével könnyen be tudom bizonyítani, hogy két különböző fogalomról van szó.

Nézzük a *klasszikus* szót. Mi az *eredete*? Etimológiailag a „hadihajó”, „hajóraj” jelentésű *classis*-ra vezethető vissza. Klasszikus az a könyv, amelyben rend van, úgy, ahogy egy hajón is mindennek rendben kell lennie; *shipshape*, mondja az angol. Ezen a viszonylag szerény jelentésen túl, klasszikusnak nevezünk a maguk nemében kimagasló műveket is. Így klasszikus könyvnek mondjuk a DON QUIJOTÉ-t, az ISTENI SZÍNJTÉK-ot, a FAUST-ot.

Lehet, hogy mértéktelenül eltúlzott ezeknek a műveknek a kultusza, mégis más fogalomról van itt szó. A görögök klasszikus műnek tartották az ILIÁSZ-t és az ODÜSSZELÁ-t; Plutarkhosz szerint Nagy Sándor az ILIÁSZ-t és a kardját tartotta hadvezérségének kettős jelképeként a párnája alatt. Mégsem merült fel egyetlen görögben sem, hogy az ILIÁSZ az első szótól az utolsóig tökéletes mű. Alexandriában a könyvtárosok együttesen tanulmányozták az ILIÁSZ-t, s munkájuk során alkották meg az oly fontos írásjeleket (melyekről ma sajnos gyakran megfeledkeznek.) Kimagasló mű volt az ILIÁSZ; a költészet csúc sát látták benne, ám senki sem hitte, hogy annak minden szava, minden hexameterje megkérdőjelezhetetlenül csodálatos. Ezt egy másfajta fel fogás vallja.

Horatius ezt mondta: „...a jó öreg is szundítgat néha: Homerus”.¹ Azt azonban senki sem mondaná, hogy olykor a jó Szentlélek is szundítgat.

Egy angol fordító a múza ellenére úgy vélte (a múza végtére is elég homályos fogalom), hogy amikor Homérosz azt mondta, hogy „Istennő, haragot zengj...”² („An angry man, this is my subject”), akkor nem tekintették a könyvet az első betűtől az utolsóig csodálatosnak: változtathatónak tartották, és történetileg tanulmányozták; régen és ma is történetileg tanulmányozzák az afféle műveket; kontextusba helyezik őket. A szent könyv fogalma ettől homlokegyenest eltérő.

Ma úgy gondoljuk, hogy a könyv eszköz, amellyel igazolhatunk, megvédhetünk, vitathatunk, kifejthetünk vagy épp áttekinthetünk egy-egy tételt. Az ókorban az élőszó pótlékának tartották a könyvet: és csak annak. Idézzük fel Platónnak azt a szakaszát, amelyben a szobrokhöz hasonlítja a könyveket; olyanok, mintha élnének, de ha kérdez tőlük valamit az ember, nem felelnek. Ennek kiküszöbölésére alkotta meg a platóni dialógust, amely feltárja az adott téma minden oldalát.

Azután itt van az a rendkívül szép, egyszersmind különös levél, amelyet Nagy Sándor küld, Plutarkhosz szerint, Macedóniából Arisztotelésznek. Ez utóbbi épp akkor tette közzé a METAFIZIKA-t, vagyis csináltatott néhány másolatot belőle. Nagy Sándor

szemére veti, hogy azzal mindenki birtokába juthat ama tudásnak, ami eladdig csak néhányak kiváltsága volt. Arisztotelész védekezéséppen – nyilvánvaló őszinteséggel – ezt feleli: „Értekezésemet közzé is tettem, meg nem is.” Akkoriban senki sem számíthatott arra, hogy egy könyv teljesen kimerít egy témát, amolyan vázlatnak tekintették, amely segítette a szóbeli kifejtést.

Hérakleitosz és Platón is megbírálta – más-más okból – Homérosz művét: könyveit tisztelet övezte, de nem tekintették őket szentírásnak. Ez utóbbi sajátosan keleti fel-fogás.

Püthagorasz egyetlen sort sem hagyott ránk. Feltételezhetően semmilyen szöveggel sem kívánta megkötni magát. Azt akarta, hogy halála után tanítványai fejében éljenek tovább s teremjenek új eszméket a gondolatai. Innen ered a *magister dixit* kifejezés, amit mindig helytelenül használnak. A *magister dixit* nem azt jelenti, hogy „a mester mondta”, s azzal vége a vitának. Egy Püthagorasz-tanítvány, mondjuk, olyan tételt hirdetett – példának okáért a körkörös idő elméletét –, amely esetleg nem tartozott a püthagoreusi hagyományhoz. Ha félbeszakították, mondván, hogy „ez nincs benne a hagyományunkban”, azt felelte, hogy *magister dixit*, s akkor joga volt újítani. Püthagorasz úgy gondolta, hogy a könyvek megkötik az embert, avagy az Írás szavaival szólva, „a betű öl, a lélek pedig éllet”.³

A NYUGAT ALKONYA mágiával foglalkozó fejezetében azt írja Spengler, hogy a KORÁN tekinthető a mágikus könyvek őstípusának. A mohamedán törvénytudók, az ulémák szemében a KORÁN semmilyen más könyvhöz nem fogható. Előbb született (ez hihetetlenül hangzik, pedig így van), mint az arab nyelv; nem tanulmányozható sem történeti, sem filológiai szempontból, hiszen előbb keletkezett, mint hogy arabok léteztek volna, előbb, mint a nyelv, amelyen íródott, előbb, mint a világegyetem. Még az sem állítható róla, hogy Isten műve; még annál is rejtettebb és titokzatosabb. Az ortodox mohamedánok szemében a KORÁN Isten egyik attribútuma, olyan, mint az Ő haragja, az Ő könyörületessége vagy az Ő igazságossága. Maga a KORÁN ugyanakkor emlit egy titokzatos könyvet, a könyv szülőanyját, mely a KORÁN mennyei arche-tipusa, az égben található, és ott az angyalok hódolata övezi.

Ilyen hát egy szent könyv, teljesen másképp értelmezik, mint egy klasszikus művet. Egy szent könyvben nemcsak a szavak, hanem a szöveget alkotó betűk is szentek. Ezt az elvet alkalmazták a kabalisták az Írás tanulmányozására. Gyanítom, hogy azért követték ezt a *modus operandit*, mert igyekeztek gnosztikus elemeket belevinni a zsidó misztikába, hogy az Írással igazolják önmagukat, hogy ortodoxok legyenek. Bárhogy történt is, egészen felszínesen bemutathatjuk (pedig nekem szinte semmi jogom sincs erre), hogy milyen *modus operandit* követtek vagy követnek a kabalisták, akik egykor Dél-Franciaországban és Észak-Spanyolországban – Katalóniában – kezdték el művelni különös tudományukat, majd olasz és német földön – s egy kicsit mindenütt – folytatták. Izraelbe is eljutottak, de nem onnan származtak; inkább gnosztikus és katar gondolkodóktól eredeztethetők.

Az elv a következő: a PENTATEUKHOSZ, a TÓRA szent könyv. A könyvírás nagyon is emberi feladatára leereszkedett egy végtelen értelem. Alászállt a Szentlélek az irodalomba, ami éppoly hihetetlen elgondolás, mint hogy Isten leereszkedett, hogy emberré legyen. Csakhogy itt közvetlenebb leereszkedésről van szó: a Szentlélek alászállt az irodalomba, s írt egy könyvet. Abban a könyvben semmilyen esetlegesség sem lehet. Az ember írásaiban mindig van valami esetleges.

Tudjuk, hogy milyen babonás tisztelet övezi a DON QUIJOTÉ-t, a MACBETH-et, a

ROLAND-ÉNEK-et és még sok más művet, általában minden országban egyet-egyet, csak Franciaországban nem, ott ugyanis olyan gazdag az irodalom, hogy legalább két klasszikus tradíció alakult ki; de ezt most nem részletezem.

Nó mármost ha egy Cervantes-kutató azt találná mondani, hogy a DON QUIJOTE két *n*-re végződő, egy szótagú szóval kezdődik (*en* és *un*),⁴ majd egy ötbetűs szóval (*lugar*), aztán két kétbetűssel (*de*, *la*) és egy öt- avagy hatbetűssel (*Mancha*) folytatódik, s mindebből valamiféle következtetést igyekezne levonni, akkor nyomban bolondnak nyilvánítanák. A BIBLIÁ-t pedig épp ezzel a módszerrel tanulmányozták.

Azt mondják például, hogy *béttel*, a *Berésit* első betűjével kezdődik. Miért áll egyes számú ige többes számú alannal, amikor azt írja, hogy „*kezdetben teremté istenek az eget és a földet*”? S miért kezdődik *béttel*? Azért, mert ennek a héber kezdőbetűnek ugyanazt kell jelentenie, mint a spanyol *b*-nek – a *bendición* (áldás) első betűjének –, és a szöveg nem kezdődhet olyan betűvel, amely a *maldición* (átok) szóra utalna; áldással kellett annak kezdődnie. *Bét*: a *bendición* jelentésű *beraká* héber kezdőbetűje.

Van egy másik, ugyancsak különös körülmény, amely hatással lehetett a kabalára: Isten szavakkal teremti meg a világot, a szó volt (ahogy Saavedra Fajardo jeles író mondja) művéhez az eszköz; azt mondja Isten, hogy legyen világosság, és lőn világosság. Ebből az következett, hogy a *világosság* szó alkotta meg a világot, vagy az az intonáció, amellyel Isten kiejtette a *világosság* szót. Ha más szót, más hanglejtéssel ejtett volna ki, nem világosságot teremtett volna, hanem valami mást.

Éppoly hihetetlen, ami most következik, mint amit eddig láttunk. Nyugati elménkben feltétlenül megütközést kelt (az enyémekben minden bizonnyal), de kötelességem elmondani. Amikor eltűnődünk a szavainkon, történetileg nézve azt hisszük, hogy egy-egy szó kezdetben hangsor volt, és csak később lett belőle betűsor. A kabalában ellenben (a szó *befogadást*, *hagyományt* jelent) a betűknek tulajdonítanak elsődlegességet; tehát a betű volt Isten eszköze s nem a betűkkel jelölt szó. Ez olyan, mintha minden tapasztalat ellenére azt hinnék, hogy az írás megelőzte a kiejtett szót. Ebben az esetben semmi sem véletlenszerű az Írásban: szükségszerűen minden meghatározott benne.

Aztán következik a betűk megfeleltetése. Rejtjeles, titkosírásos szövegnek tekintik az Írást, s különböző szabályokat találnak ki a megfejtésére. Az Írás minden betűjét ki lehet emelni, s megnézni, hogy az milyen más szónak a kezdőbetűje, és hogy mit jelent az a másik szó. Végig az egész szövegen, betűről betűre haladva.

Ki lehet alakítani továbbá két ábécét is: az egyik, mondjuk, *a*-tól *l*-ig tart, a másik *m*-tól *z*-ig, illetve úgy, ahogy a héber betűk kiadják; az az elgondolás, hogy a felső betűk egyenértékűek az alsókkal. Azután (görög kifejezéssel élve) *busztrófédon* is lehet olvasni a szöveget: tehát jobbról balra, majd balról jobbra, majd jobbról balra. Számérték is tulajdonítható a betűknek. Mindez egy rejtjeles rendszert alkot, amelyet meg lehet fejteni, s amelynek a kulcsai fontosak az ember számára, hiszen kétségtelenül az isteni értelem helyezte oda őket jó előre, az pedig végtelen. Hát efféle titkosírás, efféle munkálat – mely emlékeztet arra, amit Poe AZ ARANYBOGÁR-ban ír le – vezet el a Tanhoz.

Gyanítom, hogy a doktrína korábbi, mint a *modus operandi*. Az a gyanúm, hogy ugyanaz a helyzet a kabalával, mint Spinoza filozófiájával: a geometriai rendszer utólagos benne. Gyanítom, hogy a kabalisták a gnosztikusok hatása alá kerültek, és azért találták ki a betűfejtésnek ezt a fura módját, hogy minden egybevágjon a héber hagyománnyal.

A kabalistáknak ez a különös *modus operandi*ja egy logikai premisszára épül: arra a tételre, hogy az Írás tökéletes szöveg, s egy tökéletes szövegben semmi sem lehet a véletlen műve.

Pedig tökéletes szöveg nem létezik; az ember alkotta szövegek legalábbis nem azok. A prózában jobbra a szavak jelentésére figyelünk; a versben a hangokra. De egy olyan szövegben, amit egy végtelen értelem írt, amit a Szentlélek fogalmazott, hogy is lehetne egy-egy kihagyás, törés? Ott szükségszerűen minden végzetserű. Ebből a végzetserűségből származtatták rendszerüket a kabalisták.

Ha egyszer a Szentírás nem végtelen írás, ugyan miben különbözik megannyi ember alkotta szövegtől, miben különbözik a KIRÁLYOK KÖNYVE egy történelemkönyvtől vagy az ÉNEKEK ÉNEKE egy költeménytől? Azt kell feltételeznünk, hogy valamennyinek végtelen sok jelentése van. Scotus Erigena azt mondta, hogy a BIBLIA jelentései olyan végtelenek, mint egy páva tarka tollazatán a színek.

Egy másik elgondolás szerint négy jelentése van az Írásnak. Így ismertethető ez a rendszer: kezdetben van egy Lény, amely éppolyan, mint Spinoza Istene, azzal a különbséggel, hogy Spinoza Istene végtelenül gazdag; az *En-szóft* ellenben majd végtelenül szegénynek találjuk. Egyfajta kezdetleges Lényről van szó, amelyről nem állíthatjuk, hogy létezik, mert ha létezőnek tekintjük, akkor a csillagok, az emberek, a hangyák is léteznek. Azok pedig hogyan részesedhetnének ugyanabból a kategóriából? Nem, eme kezdetleges Lény nem létezik. Azt sem állíthatjuk róla, hogy gondolkodik, mert a gondolkodás logikai folyamat, el kell jutni egy premisszától a konklúzióig. Azt sem állíthatjuk róla, hogy akar valamit, mert az akarás nem más, mint hiányérzet. És azt sem, hogy cselekszik. Az *En-szóf* nem cselekszik, hisz a cselekvéshez ki kell tűzni egy célt, s meg kell valósítani. Továbbá, ha az *En-szóf* egyszer végtelen (több kabalista a tengerhez hasonlítja, ami a végtelen jelképe), hogy is akarhatna valami mást? Amúgy is, mi mást teremthetne, mint még egy végtelen Lényt, amelyet aztán összetéveszthetnének vele? Mivel szerencsétlenségünkre a világot azért csak meg kellett teremteni, van hozzá tíz emanáció, *Szefírot* a nevük, melyek Óbelőle származnak, de nem későbbiek Nála.

Nehéz felfognunk egy ilyen örök Lényt, mely mindig is rendelkezett ama tíz emanációval. A tíz emanáció egymásból sugárik ki. Az írás szerint egy-egy ujjnak felelnek meg. Az első emanáció a Korona nevet viseli, egy fénysugárhoz hasonlítható, mely az *En-szófból* ered, de azt semmivel sem csökkenti, egy határtalan lényt nem lehet csökkenteni. A Koronából újabb emanáció indul ki, abból ismét egy újabb, és ez így megy egészen tízig. Minden emanáció három részből áll. Az egyik rész a Felsőbb Lénnel érintkezik; a középső a lényegi elem; a harmadik az alsóbbrendű emanációval érintkezik.

A tíz emanáció egy embert ad ki, Ádám Kádmon a neve, az Ember Archetipusa. Az égben lakozik, mi a tükörképei vagyunk. Ebből a tíz emanációból álló emberből kisugárik egy világ, aztán még egy, összesen négy. A harmadik a mi anyagi világunk, a negyedik a pokolbéli világ. Valamennyi benne találtaik Ádám Kádmonban, aki az embert és mikrokozmoszát egyaránt magába foglalja: mindent magába foglal.

A filozófiatörténetnek nem afféle múzeumi darabjáról van itt szó; azt hiszem, még alkalmazható ez a rendszer: gondolkodásra serkenkethet bennünket, arra, hogy igyekezzünk megérteni a világegyetemet. A gnosztikusok sok száz évvel megelőzték a kabalistákat; hasonló a gondolatrendszerük; egy meghatározatlan Isten a kiindulópontjuk. Ebből a *Plérómának* (Teljességnek) nevezett Istenből egy újabb Isten sugárik ki (Ireneusz fonák változatát követem), abból egy újabb emanáció következik, aztán újabb és újabb, és mindegyik külön eget alkot (egymásra tornyozódnak az emanációk). Háromszázhatvanötig jutunk el, tudniillik belekeverték az asztrológiát. Amint el-

érünk az utolsó emanációhoz, ahhoz, amelyben az Istenség része csaknem nulla, belebotlunk egy Istenbe, akit Jehovának hívnak, s aki megalkotja ezt a világot.

Miért teremti az ilyenek ezt a világot, ennyi tévedéssel, ennyi szörnyűséggel, ennyi bűnnel, ennyi testi kínnal, ennyi büntudattal, ennyi galádsággal? Azért, mert apránként egészen megfogytakozott az Istenség, s Jehovához érve ilyen esendő világot hoz létre.

A tíz *Szefirót*ban és a belőle keletkező négy világban ugyanezt a mechanizmust látjuk. Amilyen mértékben távolodnak ezek az emanációk az *En-szóftól*, azaz a határtalantól, a rejtett-től vagy (ahogy jelképesen a kabalisták nevezik) az *okkultoktól*, úgy vesztik el az erejüket, egészen addig, míg el nem jutunk ahhoz az emanációhoz, amely megteremti ezt a világot, a mi világunkat, amelyben annyi a fogvatékosságunk, annyi balsors leselkedik ránk, s oly röpké a boldogság. Nem képtelenség ez a gondolat; egy örök kérdéssel állunk itt szemben, nevezetesen azzal, honnan a rossz, amit oly csodásan bont ki JÓB KÖNYVE (Froude a világirodalom legnagyobb művének tartja).

Bizonyára emlékeznek Jób történetére. A kegyes embert, akit csapások érnek, az embert, aki igyekszik menteni magát Isten előtt, az embert, akit megvetnek a barátai, az embert, aki megmentettnek hiszi magát, végül megszólítja Isten a forgószélből. Értésére adja, hogy Ő minden emberi mérték felett áll. Két különös példával az elefántra és a cethalra hivatkozik, mondván, hogy Ő a teremtőjük. Észre kell vennünk, figyelmeztet Max Brod, hogy oly hatalmas az elefánt, azaz *Behemót* („a barmok”), hogy többes számban áll a neve; *Leviatán* pedig két szörny is lehet, cethal vagy krokodilus. Hozzáteszi, hogy Ő éppoly kifürkészhetetlen, mint az említett szörnyek, s hogy nem mérhető Ő emberi mértékkel.

Ugyanide jut el Spinoza, amikor kijelenti, az, hogy Istent emberi attribútumokkal ruházzuk fel, éppolyan, mintha egy háromszög azt mondaná, hogy Isten kifejezetten háromszög alakú. Eppannyira antropomorf szemlélet az, ha Istent igaznak, könyörületesnek nevezzük, mint ha azt állítjuk Róla, hogy van arca, szeme vagy keze.

Van tehát egy felsőbbrendű Istenség, és vannak alsóbbrendű emanációk. Valószínű, hogy az emanáció a legártalmatlanabb szó, ha nem akarjuk Istent hibáztatni; ha az a cél, hogy – Schopenhauer szavaival élve – ne a királyt, hanem a minisztereit hibáztassuk, és hogy az említett emanációk teremtsék meg ezt a világot.

Több kísérlet született már a rossz igazolására. Először is itt van a klasszikus teológiai érvelés, amely kijelenti, hogy a rossz negatív fogalom, s hogy „a rossz” egyszerűen a jó hiányát jelenti; ez minden józan ember számára nyilvánvalóan téves elképzelés. Bármely testi fájdalom éppolyan elevenen vagy még elevenebben hat ránk, mint bármiféle gyönyör. A boldogtalanság nem a boldogság hiánya, hanem valaminek a megléte; ha boldogtalanok vagyunk, azt boldogtalanságnak érezzük.

Létezik egy roppant elegáns, ám hamis érvelés, amellyel Leibniz igyekezett igazolni a rossz létét. Képzeljünk el két könyvtárat. Az egyik az AENEIS ezer példányából áll, melyről azt feltételezik, hogy tökéletes mű, s talán az is. A másikban ezer különféle kötet van, közöttük egy AENEIS is. Melyik a tökéletesebb? Nyilvánvalóan a második. Leibniz arra a következtetésre jut, hogy a világ változatossága miatt van szükség a rosszra.

Egy másik példaként egy képet szokás említeni, mondjuk Rembrandtnak egy szép képét. A vásznon látható sötét pontok megfeleltethetők a rossznak. A képek, illetve a könyvek példájánál Leibniz láthatólag megelégedik arról, hogy más az, hogy rossz

könyvek vannak egy könyvtárban, mint az, hogy mi *vagyunk* azok a könyvek. Ha valamelyik kötet mi *vagyunk*, pokol vár ránk.

Nem mindenki osztja Kierkegaard elragadtatását – nem tudom, hogy ő maga is mindig érezte-e amaz eksztázist –, aki azt mondta, hogy ha a világ változatosságát bizonyítandó csupán egyetlen lélek volna a pokolban, s az az ő lelke volna, a pokol mélyéről is a Mindenható dicséretét zengené.

Nem tudom, könnyű-e ilyen érzéseket táplálni; nem tudom, hogy néhány percnyi pokol után is ugyanígy gondolkodott volna-e Kierkegaard. Az elgondolás azonban, láthatják, egy alaproblémához közelít, a rossz létének a kérdéséhez, amelyre egyformán válaszoltak a gnosztikusok és a kabalisták.

Az ő megoldásuk szerint a világegyetem egy fogyatékos Istenség műve, akinek istensége csaknem nullára tehető. Tehát a világ egy Isten műve, aki nem az Isten. Egy olyan Istené, aki isten távoli leszármazottja. Nem tudom, hogy értelmünk képes-e oly hatalmas és homályos szavakat használni, mint Isten, Istenség, vagy hogy felfogja-e Baszileidész tanát a gnosztikusok háromszázhatvanöt emanációjáról. Egy fogyatékos istenség fogalma ellenben elfogadható, akárcsak egy olyan istenségé, aki ellenszegülő anyagból kénytelen a világunkat összegyúrni. Ezzel Bernard Shaw-hoz jutunk el, aki azt mondta, hogy „*God is in the making*”, „*Isten alakulófélben van*”. Isten valami olyasmi, ami nem tartozik a múlthoz, ami talán a jelenhez sem tartozik: Isten az Örökkévalóság, Isten valami olyasmi, amiből még jövő lehet: ha nagylelkűek vagyunk, sőt okosak, ha értelmesek vagyunk, hozzájárulhatunk Isten megalkotásához.

Wellsnek A HALHATATLAN TŰZ című művében JÓB KÖNYVÉ-t követi a cselekmény, s a hősök is hasonlók. Altatás alatt azt álmodja a főhős, hogy benyit egy laboratóriumba. Sivár a berendezés, egy öregember dolgozik odabent. Az öregember Isten; elég ingerültnek mutatkozik. „*Megteszem a tőlem telhetőt – magyarázkodik –, de igazában nagyon komisz anyaggal kell megküzdenem.*” A rossz az az anyag lehet, mellyel Isten nem tud megbirkózni, a jó pedig a jóság. Ám hosszú távon a jónak győzedelmeskednie kell, s már győzelemre is áll. Nem tudom, hogy hihetünk-e a haladásban; én úgy látom, hogy hihetünk, legalábbis a Goethe-féle spirálmozgásban: előre, majd hátrafelé megyünk, de mindent összevetve fejlődünk. Hogy állithatunk ilyet, mikor annyi a kegyetlenség a mai világban? Most legalább van fogolyszedés, s börtönbe, valószínűleg koncentrációs táborba vetik a legyőzötteket; de csak elfogják az ellenséget. Nagy Sándor korában az volt a természetes, hogy a győztes sereg az utolsó szálig leölte a legyőzötteket, és hogy lerombolta a vesztes várost. Meglehet, hogy szellemiekben is fejlődünk. Erre bizonyosság lehet az a csekélység, hogy most érdekel bennünket, hogyan gondolkodtak a kabalisták. Nyitott az értelmünk, készséggel tanulmányozzuk mások bölcsességét, nemkülönbén mások ostobaságait és a babonáit is. A kabala nemcsak hogy nem múzeumi darab, hanem a gondolkodásnak egyfajta metaforája.

Most pedig egy mítoszról, a kabala egyik legkülönösebb legendájáról szeretnék önöknek beszélni. A gólem történetéről, mely Meyrinket egy híres regényre ihlette, az meg engem egy versre. Isten fog egy földrögöt (Ádám „*vörös föld*”-et jelent), élelet lehel belé, és megteremti Ádámot: a kabalisták benne látják majd az első gólemet. Az isteni szó, egy éltető lehelet a teremtője; s minthogy a kabalában azt tartják, hogy a teljes PENTATEUKHOSZ Isten nevének tekinthető – épp csak össze vannak keverve a betűk –, ha valaki birtokába jutna Isten nevének, vagy ha eljutna a *Tetragrammaton*hoz – Isten négybetűs nevéhez –, és hibátlanul ki tudná ejteni, akkor maga is teremthetne egy világot, s teremthetne egy gólemet, egy embert is.

Gershom Scholem nagyszerűen feldolgozta a gólemlegendákat A KABALA SZIMBOLIZMUSA című könyvében, amit a minap olvastam el. Úgy látom, hogy ez a legvilágosabb mű erről a témáról, hisz magam is tapasztaltam, hogy az eredeti források felkutatása szinte reménytelen. Egy szép és, azt hiszem, pontos fordításban (végtére is nem tudok héberül) elolvastam a SZÉFER JECIRÁH-t avagy AZ ALKOTÁS KÖNYVÉ-t, amit León Dujovne adott ki. Elolvastam a ZÓHÁR-t avagy A RAGYOGÁS KÖNYVÉ-t. Csakhogy ezek a művek nem azzal a céllal íródtak, hogy tanítsák, hanem hogy elhitessék a kabalát; hogy a tanítvány el tudja olvasni őket, és megerősítést találjon bennük. Nem mondják el a teljes igazságot: amint Arisztotelész kiadott és kiadatlan művei sem mondják el.

Térjünk vissza a gólemhez. Az a feltevés, hogyha egy rabbi megtanulja vagy kideríti Isten rejtett nevét, s azt egy agyagból készült emberfigura fölé kiejti, a test életre kel, s gólem a neve. A legenda egyik változata szerint az igazságot jelentő *EMET* szót írják a gólem homlokára. És növekedik a gólem. Elérkezik a pillanat, amikor már olyan magas, hogy nem éri föl a gazdája. Erre ez megkéri, hogy kösse be a cipőjét. A gólem lehajol, mire a rabbi rálehel, s eltünteti az álefet, vagyis az *EMET* első betűjét. *MET*, halál lesz belőle. Porrá omlik a gólem.

Egy másik legendában a rabbi – vagy néhány rabbi, néhány mágus – teremt egy gólemet, s elküldi egy másik mesternek, aki ugyan maga is tudna alkotni egyet, de már túl van az afféle hiúságokon. A rabbi beszél a gólemhez, de az nem felel, mert a gondolkodás és a beszéd képességét megtagadták tőle. A rabbi így ítélkezik felette: „Mágusok csinálmánya vagy te; térj vissza porodba.” A gólem szétesik.

Végül lássunk még egy legendát Scholem gyűjteményéből. Sok-sok tanítvány (egy ember magában nem tanulmányozhatja és nem is értheti meg AZ ALKOTÁS KÖNYVÉ-t) sikerrel megalkot egy gólemet. Amikor megszületik, tört tart a kezében, s arra kéri teremtetőit, öljék meg, „mert ha életben maradok, esetleg bálványként fognak imádni”. Izrael – akárcsak a protestantizmus – a bálványimádást tartja az egyik legnagyobb bűnnek. Megölik a gólemet.

Néhány legendát ismertettem az imént, de hadd térek vissza az első témákra, ama nagyon is figyelemre méltó tanra. Mindannyiunkban megtalálható egy töredéknyi istenség. Ez a világ nyilvánvalóan nem lehet egy mindenható, igazságos Isten műve, de mitőlünk függ. Ezt a tanulságot hagyta ránk a kabala, mely több, mint valamiféle kuriózum, amit történészek vagy grammatikusok tanulmányoznak. Hugo nagy költeményéhez hasonlóan – *CE QUE DIT LA BOUCHE D'OMBRE* – a kabala azt az elvet hirdette, amit a görögök *apokatasztázis*nak hívtak; eszerint hosszas vándorlás után végül minden teremtmény – még Káin és az Ördög is – újból egyesülni fog az istenséggel, amelyből egykor származott.

(Előadás: Buenos Aires, 1977.)

Fordítói jegyzetek

1. ARS POETICA, 358. (Muraközy Gyula fordítása.)

2. ILIÁSZ, I, 1. (Devecseri Gábor fordítása.)

3. 2 KOR 3, 6.

4. „*En un lugar de la Mancha...*” – „*La Mancha egyik falujában...*”